

ILYÉS ZOLTÁN

„A Szepesség a szepesieké”

Szepesi német autonómatörekvések és lojalitáskényszerek a két világháború között

A szepességi autonómatörekvések történeti identitásmintái

A történelmi Magyarországon a szepesi németek a többi szlovákiai német településterülettől eltérően olyan privilégiumokat, a feudális jogrendben gyökerező autonómiákat és különállásokat (universitas saxonum) élveztek, amelyek – dialektológiai, társadalmi és közigazgatási tagoltságuk ellenére – hozzájárultak regionális táji öntudatuk, összetartozás-tudatuk kialakulásához és tartós fennmaradásához. A vármegye 1848-ig a „törvényesen egyesült két Szepes vármegye” nevet viselte, amely utalt az 1803-ban egyesített „nagy megye” (sedes inferior Comitatus Scepusiensis) és a „kis megye”, a „Szepesi Tíz Lándzsások Széke” (sedes superior nobilium X Lanceatorum Comitatus Scepusiensis) korábbi különállására. Ezután is volt a területen négy önálló törvényhatóság: a szepesi XVI város kerülete, Lőcse és Késmárk szabad királyi és Gölnicbánya szabadalmazott bányaváros, amelyek véglegesen csak 1876-ban lettek törvényesen Szepes vármegyévé egyesítve.¹

Ez a történeti egységtudat jutott 1918-ban is kifejezésre, amikor megfogalmazódott a *Repubblica Scepusia* igénye, majd ennek jegyében folyt a Szepesség Csehszlovák államon belüli autonómiája érdekében folytatott két évtizedes jogküzdelem.

A két világháború közötti politikai érdekartikulációban rendre megjelenő kohéziós momentum a szepesi németek magyarbarátsága. Ennek több fontos történetileg konstruált komponense volt: az ellenreformáció idején az evangélikus szepesi németek számíthattak a magyar nemesség segítségére; politikai identitásuk alapvetően Habsburg- és osztrákellenes volt. A bécsi központ a katolikus, konzervatív reakciót, míg a magyarok a liberalizmust, a progressziót képviselték a szemük-

¹ Révai Nagy Lexikona, XVII. kötet, 1925, 533 (Szepes címszó).

ben. A szepességi német értelmiség magyarosodása, önfeláldozó részvétele a magyar szabadságküzdelmekben, a magyar államnemzet iránti lojalitása 1918-ig – a szórványos „pángermán” kezdeményezések ellenére – töretlen maradt.

Pukánszky Béla felhívja a figyelmet arra, hogy a magyarországi közvéleményben, a magyar sajtóban és szépirodalomban a cipszerek mint becsületes, dolgozó, megbízható, hazájukhoz megingathatatlan hűséggel ragaszkodó németek jelennek meg. Az első világháború utáni népi német szellemiségű elemzésekben viszont népi öntudat nélkül tengődő, a magyarságban és a „tótságban” felolvadó néptöredék képe rajzolódik meg, ami a mintaszerű erdélyi százsággal való fájdalmas összehasonlításra is módot ad. Erich Fausel egyenesen „régicipszer oportunistusokról” beszél, és nehezményezi, hogy – főleg az állami hivatalnokok körében – jelentkezik egy újfajta, egyoldalú orientálódás az aktuális államnemzet irányába is.²

1918 után a szepesi németek vezetői – részben a szudétanémet identitáserősítő munka nyomán – ráébrednek a magyarosítás veszélyeire; a szepesiek magyarosodását ekkor már többen tragédiának, rossz útnak értelmezték. A magyarosodást látták annak is a hátterében, hogy a szepesi német intelligencia az egész ország területén szétszóródott és nem a szülőföldjét gazdagította. „Die Zips den Zipsern! A Szepesség a cipszereké!” jelszó jegyében akarták megőrizni a Szepesség német karakterét, a szepesi németek sajátos etnikai jellegét, amely semmiképpen nem találkozott a nagynémet nemzetépítés – különösen az 1930-as évek második felében dinamizálódó – igényével. A szepesi német artikulációban mindenkinek, aki a Szepességbe kerül és a Szepességben akar élni, fel kell vállalnia az integrálódást, legyen akár szudétanémet vagy pressburger. Ebben az igényben megjelenik egy etnikumok fölötti „szepesiség”, egy sajátos cipszer értelmezési komponens mint hangsúlyos regionális identifikáció, amely a magyarok vagy a szlovákok szepesivé válása előtt sem zárkózik el. Ebben a cipszer elgondolásban a szülőföld, az otthon (Heimat) felülírhatja az etnikus, származási különbségeket is.

Nem hallgathatók el a szepesi németégen belüli régi keletű, és az új hatalmi, gazdasági helyzetben transzformálódó vallási és szociális ellentétek sem. Így a polgári Csehszlovákiában a délszepesi, ún. gründler vidéken a tradicionális vallási megosztottság mellett jelentkezett egy politikai jellegű megosztottság is a képzetlen, maradi parasztság és a felvilágosodottabb, kommunista érzelmű munkások között. A német népi öntudat hőfoka alapján Fausel megkülönbözteti a szepesi németeket (Zipser Deutschtum) a cipszerektől (Zipsertum). Szerinte a szepesi németégen – különösen annak elkövetkező generációja – képes lesz a magyarság (Magyarentum) nélkül élni, a cipszerek aligha.³

² Fausel 1927: 105.

³ *Uo.*

Jogkorlátozások 1918 után

A Csehszlovák Köztársaság megalakításának 1918. október 28-án történt deklarációja nyomán megalapították a Szepesi Német Tanácsot, amely Késmárkon nyilvános nagygyűlést hívott össze: „A népek önrendelkezési joga alapján a gyűlés kinyilvánítja, hogy szabad akaratából a magyar politikai nemzethez csatlakozik, egyszersmind a jövőben is szilárdan ragaszkodik megörökölt német karakteréhez. Abban az esetben, ha a Szepességet Magyarországtól elszakítják, a szepesi németek igénylik teljes önrendelkezési jogukat és önálló köztársaságot szándékoznak szervezni.”⁴

A hatalomváltás utáni adminisztratív konszolidáció során a csehszlovák állam felszámolta a magyar megyerendszert, és Szepes megye egy részét Liptóval és Gömörrel a Liptószentmiklós székhelyű XIX., a megye másik részét a Kassa székhelyű XX. zsupába olvasztotta, ami ellen 1922. november 22-én Lőcsén tiltakoztak a szepesiek: ez volt az utolsó nagy, a régi szepességi önkormányzatiság reminiscenciáit megidéző szepesi gyűlés.⁵

1923-ig a községeket a kormányzat által kinevezett bizottságok irányították, majd a szükségállapot feloldása után a jegyzőket átvették állami szolgálatba, ezzel a csehszlovák államtól függő német hivatalnokokként dolgozhattak tovább. Egy 1928-as visszaemlékezés szerint a szepesiek tudatosan kapacitálták korábbi állami és közigazgatási tisztviselőiket, tanítóikat, tanáraikat, hogy maradjanak meg állásaikban. Ennek eredményeképpen a késmárki járásban – a Felvidéken egyedülálló módon – a régi főszolgabíró volt hivatalban és a legtöbb községben a régi jegyző tevékenykedett.⁶

A szepesi autonómia utolsó maradványa felszámolásának tekintették, hogy a csehszlovák hatóságok az 1922-es várostörvénnyel a 10 000 főnél kisebb városokat nagyközségekké minősítették át.⁷ Az 1920-as évek első felében a cégtáblatörvények, a német nyelvű településtáblák hiánya, valamint a kulturális ünnepek, művelődési szervezetek betiltása, a Wandervögel-mozgalom tevékenységének korlátozása a szepesiekben ellenérzéseket váltott ki az új hatalommal szemben. A Cseh Nemzeti Tanács 1921. január 15-én kelt röpiratában szorgalmazták, hogy a vegyes házasságból született gyermekek nemzetisége csehszlovák legyen. A tanároknak szlovák kiegészítő vizsgát kellett tenniük, sok helyen cseh tanárokat alkalmaztak; a tanári létszámleépítések miatt csökkent a német osztályok és iskolák száma. 1915 és 1925 között elszlovákosították Alsó- és Felsőszalánk, Ötösbánya,

⁴ Brosz 1972: 20.

⁵ Fausel 1927: 102.

⁶ Magyar Országos Levéltár, Politikai Osztály rezervált iratai K 64. Hivatkozva Angyal 2001.

⁷ Fausel 1927: 102.

Ófalu, Ruszkin, Igló korábban szlovák–német, valamint Busócz, Sörkút és Nagyszalók korábban német iskoláit. A középfokú szepesi iskolák is jelentős veszteséget szenvedtek: felszámolták a podolini piarista gimnáziumot, az evangélikus egyházközség határozott tiltakozása ellenére az iglói főgimnáziumot államosították, és szlovák tannyelvet vezettek be, komoly veszély fenyegette a késmárki gimnáziumot is.⁸

1919-ben az evangélikus egyház autonómiáját is megszüntették, két új egyházkerületet szerveztek, és központi egyháztanácsot neveztek ki. Az evangélikus egyházban viszonylagos nyugalom csak 1923 után alakult ki, amikor a német evangélikusokat a pozsonyi és a szepességi egyházkerületbe osztották.⁹

A cseh kormány a konkurens morva–cseh–sziléziai ipar termékeit részesítette előnyben, nem támogatta a helyi ipari szövetséget a külföldi piacokért való versenyben. A diszkriminatív cseh iparpolitika miatt az alsó-szepességi montán-ipari körzetben a munkanélküliség sok helyen elérte a 40%-ot, Korompán leszerelték a vasgyárat, Mecenzéf és Stósz vasgyárosai és hámortulajdonosai tönkrementek. Ez a németiség széles rétegeit a kommunista meggyőződés felé terelte.¹⁰

A lojalítások transzparenciája és a szepesi németek politikai érdekérvényesítése

1920. január 24-én a nagy múltú *Karpathen-Post*-ban megjelent egy felhívás egy szepesi német párt alapításának szükségességéről, amely „egyesítené az összes politikailag még nem szervezett szepesi németet [...] és legfontosabb feladata [...] a szepesi német érdekek képviselője lenne.” A pártalapítás kezdeményezői belátják, hogy „a szepesi németeknek saját pártra van szükségük, mert a többi párt vagy osztályharcos, vagy világnézeti elkötelezett”.¹¹ A felhívás után a saját nemzeti pártjaik felé tájékozódó szlovákság távollétében a német és magyar szepesiek közösen tárgyaltak a szepesi párt megalapításáról, a németek reménykedtek a magyarokkal való együttműködésben, hiszen „mindegyik olyan jól beszél németül, mint magyarul”.¹² Ez érzelmi disszimilációs várakozást sejtet az 1918 előtt a magyarságba integrálódott cipszerek irányában.

A Szepesi Német Párt (Zipser Deutsche Partei) megalapítására 1920. március 22-én, Késmárkon került sor. A párt alapítói – többnyire szepesi földbirtokosok, értelmiségiek, vállalkozók – a választásokon való részvételen és a parlamenti,

⁸ Fausel 1927: 104.

⁹ *Uo.*

¹⁰ Ilyés 2002: 282.

¹¹ Idézi Hudak 1983: 70.

¹² *Karpathen-Post*, 1920. január 31.

hivatali érdekképviseleten túl, általános politikai célként fogalmazták meg a német nyelv elismertetését a hivatalokban és a bíróságokon, az egyházak önkormányzati jogának kivívását, testületek és egyesületek alapítását, a sajtó tájékoztatását, a kapcsolattartást a köztársaság más német népcsoportjaival. Kulturális, oktatási téren vállalták a szepesi német iskolaügy és művelődés felkarolását és felügyeletét, a fiatalok főiskolai képzésének támogatását, a szepesi-német népiesség megőrzését, a helyi sajtó támogatását és fejlesztését, a kulturális intézmények és egyesületek támogatását, a művészet pártolását. Gazdasági célként fogalmazódott meg az összes gazdasági ág képviselője és fejlesztése, a kézműves, ipari és kereskedelmi szervezetek, szövetkezetek, bankok támogatása, alapításuk elősegítése.¹³

A Szepesi Német Párt kezdeti vezető tisztségviselői nagyobb részben a Magyarországi Németek Felső-magyarországi Tanácsa (Oberungarischer Volksrat der Deutschungarn) vezetői közül kerültek ki. A párt működőképességét és bázisának szélesítését nagyban elősegítette, hogy a párt funkcionáriusai egyben az 1918-ban betiltott, majd ismét engedélyezett egyesületek – Karpatenverein, tűzoltóegyletek, énekegyletek, parasztszövetség (Bauernbund), egyházi és szakmai szervezetek vezetői – voltak.¹⁴ Így válhatott a Szepesi Német Párt az 1920-as években a legjobban szervezett szlovákiai német párttá.

A pártvezetés és a tagság többsége evangélikus volt, így nem tekinthető véletlennek, hogy 1927-ben a Kárpáti Német Népközösség (Karpatendeutsche Volksgemeinschaft), majd a belőle 1928-ban szerveződő Kárpáti Német Párt (Karpatendeutsche Partei) a jelentősebb katolikus német népességgel rendelkező Alsó-Szepességben bontogatta szárnyait. Az Alsó-Szepesség jó néhány katolikusánál nehéz szívvel szavazott a Szepesi Német Pártra, mert az számukra túlzottan lutheránus volt. A szlovák katolikus papok (az 1920-as évek első felében csak két német katolikus pap működött a Szepességben!) által szorgalmazott közeledés a szlovákság és a Hlinka Párt felé, a németség evangélikus részében visszatetszést váltott ki: „Vannak olyan helyi vezetőink, akiknél a vallás a politikai nézetet is meghatározza. Miután a Szepesi Német Pártot és a Magyar Nemzeti Pártot lutheránus pártoknak tekintik, híveiket arra ösztönzik, hogy semmi esetre se szavazzanak ezekre a pártokra.”¹⁵ Erre egyesek megkérdőjelezték a katolikus németek németiségét, míg az ellenoldal az evangélikus cipszerek korábbi magyar szimpátiáját róttá föl.¹⁶

1920-ban parlamenti mandátum biztosítása végett a még alig megszervezett Szepesi Német Párt választási együttműködést kötött a Magyar–Német Keresz-

¹³ Brosz 1986: 65; Hudak 1983: 70.

¹⁴ Brosz 1986: 66.

¹⁵ *Karpathen-Post*, 1929. november 12.

¹⁶ Fausel 1927: 104.

tényszocialista Párttal (később Országos Keresztényszocialista Párt) (Német–magyar választási blokk), majd 1921-ben a két párt a Magyar Nemzeti Párt bevonásával alapított választási szövetséget.

A magyar pártokkal való együttműködés alapja a cipszerek sajátos magyarbarát beállítódása, a Magyar Királyságon belüli korábbi helyzetük óhatatlan felértékelődése, a szlovenszói magyarokkal közös sorsuk, valamint az autonómia iránti közös törekvésük volt.¹⁷ A magyarokkal való együttműködés miatt a Szepesi Német Párton letörölhetetlenül megmaradt a revizionizmus stigmája, az a feltételezés, hogy tagjai – ha nem is nyíltan – Nagy-Magyarország visszaállítását óhajtották. A Szepesi Német Párttal szemben a Kárpáti Német Pártnak is a magyarbarátság, a „magyarophil” érzület volt a legtöbbet hangoztatott vádja. Az 1945 utáni szlovák történetírás is hangsúlyozza, hogy a Szepesi Német Párt „gyűjtőhelye volt a magyarbarát polgári elemeknek”, amelyek sohasem békéltek meg a Csehszlovák Köztársaság gondolatával, és ez a párt egyfajta lerakata volt az irredenta magyar polgári pártoknak Szlovákiában. Azt is nehezményezik továbbá, hogy a cipszerek elvetették a Csehszlovák Kommunista Párt ajánlatát az egységes antifasiszta népfront kialakítására.¹⁸ Andor Nitsch pártelnök és vezetőtársai ellenzték a szlovákiai németiség népi német, nemzetiszocialista alapon történő egyesítését, és helyette a magyarokkal való együttműködést favorizálták. Ugyanakkor teljes nyíltsággal csak 1938-tól szálltak szembe a nemzetiszocialista ideológiával.¹⁹

1925-ben választási blokkot alakított a Szepesi Német Párt, a Bund der Landwirte nevű szudétánémet agrárpárt, a Deutsche Gewerbetarbei és a főleg református és evangélikus magyarok körében népszerű Magyar Nemzeti Párt, amelyhez több kisebb morva, sziléziai és kárpátaljai pártalakulat is csatlakozott. A pártszövetség Andor Nitsch pártelnök, kakaslomnici földbirtokos által képviselt súlypontjai a szepességi agrárügy, a Magas-Tátra idegenforgalmának fejlesztése és a cseh bankok túlzott pénzügyi befolyásának csökkentése voltak. A választások nagy sikert hoztak a pártszövetségnek, Andor Nitsch parlamenti képviselő lett, Johann Richter a szenátus tagja. 1927-ben a prágai kormánnyal való tárgyalások nyomán sikerült a kismárki gimnázium evangélikus karakterét elismertetni. A prágai parlamentben a kormánypártokkal együttműködő aktivista álláspontot képviselő Andor Nitsch tekintélyét, prágai megbecsültségét jelzi, hogy az 1930-ban a szlovákiai hadgyakorlatot meglátogató Masaryk elnök megállt Kakaslomnicon, ahol Nitsch üdvözlő beszédére német nyelven válaszolt.²⁰

¹⁷ Brosz 1986: 68.

¹⁸ Encyklopédia Slovenska 1982: 569. Idézi Brosz 1986: 71.

¹⁹ Melzer 1989: 33.

²⁰ Hudak 1983: 71.

A Kárpáti Német Párt – a szlovákiai német nyelvszigetek küldötteinek részvételével – 1928-ban alakult meg Merényben (Alsó-Szepesség). A párt – a Szepesi Német Párttal ellentétben – jó fogadtatásra lelt Közép-Szlovákiában (Hauerland) és Pozsony környékén, és a Szepességben is lassanként erőre kapott. Programja hangsúlyosan a népterület (Volksboden) megtartására, a német kultúra védelmére és a munkahelyek biztosítására koncentrált, nemzeti, antimarxista és keresztény pártként célja volt a kárpáti német népcsoport kulturális autonómiájának elérése. A Kárpáti Német Párt szorosan együttműködött az 1935-ben a „Sudetendeutsche Heimatfront”-ból alakult Szudétanémet Párttal, egyik vezetője, Franz Karmasin, maga is szudétanémet volt. A szudétanémetek felől érkező nagynémet, később egyre hangsúlyosabban nemzetiszocialista agitáció hatására a fiatalabb szepesiek egyre jobban eltávolodnak az apáik képviselte magyar orientációtól.²¹

Az 1929-es választások idején még kereste a két német párt az együttműködést, de a Szepesi Német Párt ragaszkodott Nitsch parlamenti mandátumához, így az a Magyar Nemzeti Párttal és az Országos Keresztényszocialista Párttal, Autonomista Pártszövetség néven közös listán indult. Az evangélikus szepességi némettség mindazonáltal közelebb állt a Magyar Nemzeti Párthoz, mint a zömmel katolikusokat tömörítő OKP-hoz.²²

A két német párt között különösen az 1935-ös választások óta fokozódtak az ellentétek: a Kárpáti Német Párt a szlovákiai némettség képviselőitől való kiszakítására tett törekvései és a cipszerek ellenállása miatt a két párt politikai elitje kemény ütésváltásokat szenvedett el egymástól. A Kárpáti Német Párt azt hangsúlyozta, hogy a Szepesi Német Párt azonosult a magyarországi irredenta beszédmóddal, tulajdonképpen protomagyar, magyarón pártnak tekinthető. A Kárpáti Német Párt 1935-ben már szavazatokat hódított el a Szepesi Német Párttól is, amelyre egyre nagyobb nyomás nehezedett, mert elutasította a Kárpáti Német Pártba való beolvadást. A Kárpáti Német Párt Szepességbe való fokozatos „betörésével” a szepesi némettség (különösen a felső-szepességiek) viszonylagos politikai/ideológiai egysége is megtört. A „kárpáti-németek” (vagy „szudétanémetek”) és „cipszerek” ellentéte a szepesi történelem fényes évszázadaira nosztalgiával visszagondoló magyarón „öregek” és a szudétanémet főiskolákon tanult, a nagynémet ideológia szellemében szocializálódott népi német „fiatalok” generációs ellentéteként is értelmezhető, amely még a kitelepítések után, az új hazában is érzékelhető volt.²³

A *Deutsche Stimme* 1938. április 25-i számában a Szepesi Német Párt egykori prominens tagjai az „An das Zipser Deutschtum” kezdetű felhívásban felszólítottak

²¹ A pozsonyi magyar konzulátus politikai helyzetjelentése. MOL K64. 1937. március 31. Idézi Angyal 2001.

²² Brosz 1986: 68–69; Angyal 2001.

²³ Melzer 1989: 50.

minden szepesi németet, hogy lépjenek be a Kárpáti Német Pártba, mert csak a „az összes német Konrad Henlein vezetése alatti egységmozgalma biztosíthatja számunkra azt az öntudatot, amellyel győzedelmesen végig vihető népiségünk újjáépítése.”

A szepesi németiség nemzeti lojalításai és igazodáskényszerei a müncheni egyezmény és az első bécsi döntés nyomán

A müncheni egyezmény (1938. szeptember 29.) után a prágai kormány a Szudétanémet Pártot betiltotta. Szlovákiában a hozzá közel álló Kárpáti Német Párt önmagától feloszlott, majd 1938. október 11-én Német Pártként (Deutsche Partei) alakult újjá. A nemzetiszocialista világnézet alapján álló párt az egész szlovákiai németiség politikai képviselőjére igényt tartott. Mivel a pártnak nem volt tagsági díja és szervezésében sokat segítettek a főiskolások és a gimnazisták, taglétszáma gyorsan növekedett. A Tiso-féle szlovák csatlósállamban a számarányához képest jelentős politikai szerephez jutott németiség kulturális autonómiát kapott, iskolákat, kultúrházakat építhetett, a népcsoportot Franz Karmasin államtitkári rangban mint Volksgruppenführer vezette.²⁴

A *Karpathen-Post* 1938. október 8-án a korábbi és a készülőben levő események erőterében fogalmazza meg „Önrendelkezés” (Selbstbestimmung) című felhívását: „A cipszerekről nem szabad megkérdezésük nélkül dönteni.” Andor Nitsch testamentumszerű nyilatkozattal búcsúzott a politikai tevékenységtől: „Felejtsetek el, ami benneteket elkülönít, nincsenek többé pártok, hanem csak németek vannak! Az űrt, amit a hazatért szudétanémetek hagytak maguk után, most a fiatal cipszereknek kell betölteniük, akiket felszólítunk, hogy térjenek haza. Gyertek haza, ne engedjétek magatokat elcsábítani a Német Birodalom lehetőségeitől [...] Népi értelemben még nehezebb idők jönnek, mint eddig [...] Csak most fogjátok észrevenni, hogy az utóbbi évtizedek milyen kíméletesek voltak számunkra [...] Kéz a kézben, egymás vállának feszülve kell állnunk, ha meg akarunk maradni.”²⁵ 1938. október 20-án a Szepesi Német Párt megpróbált alkalmazkodni a megváltozott politikai viszonyokhoz. A párt végrehajtó bizottsága az alábbi döntést hozta: „A Zipser Deutsche Partei üdvözli a szlovákiai német nép egységtörekvéseit, egyértelműen a népi német állásponton van, és azon fáradozik, hogy a németiség többi szlovákiai csoportjával megteremtse a közös munka alapjait.” A „fiatal cipszerek” az „öregeket” végső színvállásra ösztökélték: „Módszereitek alapvetően elhibáztok. Belsőleg és érzelmileg egy kis szomszédnéphez

²⁴ Vö. Bohmann 1975.

²⁵ *Karpathen-Post*, 1938. október 8.

kötődtek, és közben azt mondjátok magatokról, hogy németek vagytok. Mondjátok ki nyíltan, hogy magyarok vagytok, és mi meg fogunk benneteket érteni [...] ahogy a német nép megérti a magyart és fordítva”.²⁶

Az 1938. november 2-án meghozott első bécsi döntés nyomán, a dél-szlovákiai területek visszacsatolásával a magyarokkal való együttműködésre is kevesebb lehetőség nyílt: a szepesiek magyarérzelmű rétegei az Esterházy János vezette Magyar Pártot támogatták, amint arról az Iglóban kiadott *Szepesi Híradó* 1938. október–novemberi erősen cenzúrázott példányai is tanúskodnak.

Az első bécsi döntés által megállapított határvonallal Dobsinán, Szomolnokon és különösen a Szepességgel határos, Bódva-völgyi német községekben lakók elégedetlenkedtek. A számukra kedvezőtlen döntés után – amelyben Esterházy János szerint aktív szerepet játszott Karmasin államtitkár – az érintett községekben tiltakozások és tüntetések kezdődtek.²⁷

A meczenzéfiek küldöttséget menesztettek a döntés megváltoztatása érdekében a berlini külügyminisztériumba.²⁸ Szlovák részről felvetődött, hogy Stósz és Mecenzéf fejében – az etnikai konfliktusok által és magyar megtorlás által érintett – Nagysurányt akarják.²⁹ Mecenzéfről megüzenték Karmasin Volksgruppenführernek, aki úgymond élelmet akart vinni a szűkölködő településnek, hogy ne látogassa meg őket. A figyelmeztetés ellenére 1938. december 11-én mégis megérkezett 200 fős egyenruhás Ordner (rendfenntartó) kísérettel. Mindkét településen heves tüntetés fogadta: a hívei élén Stószon és Mecenzéfen felvonuló Karmasin Volksgruppenführert kövekkel megdobálták és merényletet kíséreltek meg ellene.³⁰ Az esetnek az lett a következménye, hogy a Bódva-völgy Magyarországhoz csatolását – amelyről még tárgyalásokat folytattak – kategorikusan elutasították, hogy a terror győzelmének még a látszatát is elkerüljék.³¹ A meczenzéfiek magyarbarátságát jellemezve jegyezte meg Esterházy János a szlovák parlamentben: „Érdekes, én is megjelentem Mecenzéfen, és senki sem dobott meg kővel.”³²

A bécsi döntés nyomán 1938. november 20-án a magyarországi Szepesi Szövetség Kassán manifesztációs nagygyűlést szervezett, ahol a felfűtött, irredenta hangulatban felidéztek szepesi rokonaik „keserű könnyekkel átitatott leveleit,

²⁶ *Karpathen-Post*, 1938. november 12.

²⁷ Hogyan maradt Mecenzéf Szlovákiában?, *Szepesi Híradó*, 77. évf., 5. sz., 1939. február 4., 3.

²⁸ A meczenzéfiek küldöttsége Berlinben, *Szepesi Híradó*, 76. évf., 50. sz., 1938. december 10., 2.

²⁹ Melzer 1989: 102; *Szepesi Híradó*, 76. évf., 51. sz., 1938. december 24.

³⁰ Fábry 1968: 9; Ilyés 2002: 286–287.

³¹ Melzer 1989: 115.

³² Idézi Szalatnai 1990: 4.

amelyekben felsikoltottak, oh miért is felejtette őket a müncheni döntés a nemzeti kisebbségek börtönében: Csehszlovákiában?”³³ Határozati javaslatukban megerősítik a Szepesség jogát az önrendelkezésre: „Ami a szepesi németeket illeti, újból nyomatékosan fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a szepesi némettség 1919. november 4-én Késmárkon tartott nagygyűlésén kijelentette, hogy magyar hazájához hű marad és a jövőben is Magyarországhoz akar tartozni. Ezt a határozatát a Szepesi Német Párt 1938. szeptember 24-én, október 8-án és október 22-én teljes terjedelmében fenntartotta és határozottan követelte önrendelkezési jogának elismerést [...] Ezért a szepesi némettség, de különösen az a része, amely közvetlen tapasztalatai alapján össze tudja hasonlítani a magyar és a csehszlovák uralmat, a Magyarországhoz való visszatérést követeli. Ezt csupán olyan egyének ellenzik, akik Csehszlovákia történelmi országaiból csak nemrég kerültek a Szepességre és így annak lelkétől távol állanak. A leghatározottabban tiltakozunk az ellen, hogy ezek véleményét a szepesi némettség véleménye gyanánt tüntessék fel.”³⁴

A Szepesi Német Párt tagjainak többsége átigazolt a Német Pártba, erről tárgyalások folytak a két párt között. 1938 őszétől a helyi hivatalok, illetve a Német Párt részéről Andor Nitsch képviselőt több provokáció érte: 1939 őszén randalírozó német párti fiatalok házának ablakait betörték, 1939 telén Leopoldovba, majd később Pozsonyba internálták. Andor Nitsch, községi tisztségeiről is lemondva, a közélettől teljesen visszavonult birtokára, illetve az általa is igazgatott Weszterheim (Tátraszéplak) magas-tátrai üdülőhelyre.³⁵

Az önálló Szlovák Köztársaság megalakításának napjaiban a pártvezetés a következő nyilatkozatot tette: „A politikai viszonyok megváltozására tekintettel a Szepesi Német Párt leállítja tevékenységét. Késmárk 1939. március 15.”³⁶

Andor Nitsch a háború vége felé azt a véleményt képviselte, hogy a Szepesség az össznémet erőterétől és eseményektől való leválasztása, eltávolítása, a Szepesség kivonása a Karmasin-féle Német Párt befolyása alól a területet megóvná a kitelepítés katasztrófájától.³⁷ Ebben benne volt az a hiábavaló reménység is, hogy visszaállítják a polgári Csehszlovákia demokratikus berendezkedését.

³³ A szepesiek nagygyűlése Kassán, *Szepesi Szövetség*, XVIII. évf., 8. sz., 1938. december 5., 2.

³⁴ A szepesiek nagygyűlése Kassán, *Szepesi Szövetség*, XVIII. évf., 8. sz., 1938. december 5., 3–4.

³⁵ Hudak 1983: 72.

³⁶ *Karpathen-Post*, 1939, 11. sz.

³⁷ Hudak 1983: 74.

Irodalom

- ANGYAL Béla 2001. A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között, *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*, 3 (1).
In <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00006/angyal.htm>
- BOHMANN, Alfred 1975. *Menschen und Grenzen. Band 4. Bevölkerung und Nationallitten in der Tschechoslowakei*, Köln, Verlag Wissenschaft und Politik
- BROSZ, Paul 1972. *Die Karpatendeutschen in der Slowakei 1918–1945*, Stuttgart, Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei
- BROSZ, Paul 1986. Die Parteien der Karpatendeutschen in der Slowakei seit 1918. Die Zipser Deutsche Partei, *Karpatenjahrbuch*, Jg. 37., 65–72.
- BROSZ, Paul 1987. Die Parteien der Karpatendeutschen in der Slowakei seit 1918. Die Karpatendeutsche Partei, *Karpatenjahrbuch*, Jg. 38., 44–54.
- FÁBRY Zoltán 1968. *Stósz délelőttök*, Bratislava, Madách Kiadó
- FAUSEL, Erich 1927. *Das Zipser Deutschtum. Geschichte und Geschehnisse einer deutschen Sprachinsel im Zeitalter des Nationalismus*, Jena, Verlag von Gustav Fischer [Schriften des Institut für Grenz- und Auslandsdeutschtum an der Universität Marburg, Heft 6.]
- HUDAK, Adalbert 1983. Andor Nitsch – ein Lebensbild (1883–1976), *Karpatenjahrbuch*, Jg. 34., 69–74.
- ILYÉS Zoltán 2002. *Az 1938-as határváltozás és a Felső-Bódva-völgyi németiség (Mecenzéf, Stósz)*, in „... ahol a határ elválaszt” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*, szerk. PÁSZTOR Cecília, Balassagyarmat–Várpalota, Nógrád Megyei Levéltár, 275–288.
- MELZER, Rudolf 1989. *Erlebte Geschichte. Vom Umsturz 1918 zum Umbruch 1938/39. Eine Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschtum*, Wien, Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich
- PUKÁNSZKY Béla 1939. *Magyar–német szellem a Szepességben*, Bp.
- SZALATNAI Rezső 1990. A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között. II. rész, *Regio–Kisebbségtudományi Szemle*, 1 (3), 1–16.
In <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00003/pdf/10.pdf>